

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 340.1

DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-4-15

Петро Мойсейович Рабінович

*Національна академія правових наук України
Харків, Україна*

*Кафедра теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна*

Тамара Іванівна Дудаш

*Кафедра теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна*

ПРАВАЗАСТОСОВЧЕ АРГУМЕНТУВАННЯ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

Анотація. *Актуальність дослідження обумовлена тим, що правова аргументація, яка міститься у рішеннях українських судів, часто зазнає критики як слабка чи непереконлива. Допомогти вирішити актуальне завдання з покращення правової аргументації може загальнотеоретичне осмислення правозастосовчого аргументування як діяльності, що є метою даного дослідження. Для досягнення цієї мети використано низку підходів, а також загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: діалектичний підхід, загальнотеоретичний підхід, прагматодіалектичний підхід, метод аналізу законодавства, метод аналізу й реконструкції аргументувальної практики в судовому правозастосуванні. Виявлено ознаки судового правозастосовчого аргументування, а саме: діалогічність; інструментальність; стадійність; підпорядкованість правилам, встановленим у правовій системі; спрямованість його результату – правозастосовчої аргументації – на досягнення юридичних наслідків. Правозастосовче аргументування розглянуто як дискурсну діяльність, яку здійснюють певними способами й засобами. Простежено аргументування на різних стадіях правозастосовування. За результатами аналізу правил правозастосовчого аргументування у правовій системі України запропоновано вдосконалити виклад таких правил. Практична цінність цієї статті полягає у можливості окреслити напрями вдосконалення аргументувальної практики у правозастосовуванні: в її засобах, на різних його стадіях, у частині процесуальних правил здійснення аргументування для забезпечення відповідності правозастосовчої аргументації критеріям її оцінювання.*

Ключові слова: *діалогічний характер правозастосовчого аргументування, інструменти правозастосовчого аргументування, стадії правозастосовування, юридична кваліфікація фактів, правила правового аргументування, критерії аргументованості судових рішень.*

Petro M. Rabinovych

*National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

*Department of the Theory and Philosophy of Law
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine*

Tamara I. Dudash

*Department of the Theory and Philosophy of Law
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine*

ARGUING IN JUDICIAL APPLICATION OF LAW (THEORETICAL ASPECTS)

Abstract. *The relevance of the study is determined by the fact that legal argumentation in the decisions of Ukrainian courts is frequently criticized as weak and poorly reasoned. A goal of this article is to suggest a general theoretical approach to arguing in judicial application of law as an activity that could help to improve legal argumentation. To that end, the following methodological tools were used: a dialectical approach, a general theoretical approach, a pragmatodialectical approach, a method of legislation analysis, a method of analysis and reconstruction of argumentative practice, a comparative method. As a result, the following features of arguing in judicial application of law were revealed: dialogical character; instrumentality; dependence on the stage of law application; governance by rules established in a legal system; direction of its result to achieve legal consequences. This type of arguing is considered as a discourse activity carried out by particular methods and tools. Arguing at various stages of law application is analysed. The author examines rules of law-applicative arguing in the legal system of Ukraine suggesting ways of the improving. The practical value of this article consists in the fact that the analysed issues allow to outline directions for improving argumentative practice in the application of law, namely: its tools at various stages of application of law, procedural rules for arguing in the judicial application of law to ensure compliance of law-applicative argumentation with criteria for its evaluation.*

Keywords: *dialogical character of law-applicative arguing, instruments of law-applicative arguing, stages of judicial application of law, legal qualification of facts, rules of legal arguing, criteria of arguability of court's decisions.*

ВСТУП

Аргументувальний характер права зобов'язує надавати якісну правову аргументацію, насамперед у правозастосовуванні. Правова аргументація, що міститься у рішеннях українських судів, часто зазнає критики як слабка чи непереконлива. Допомогти вирішити актуальне завдання з покращення правової аргумента-

ції може загальнотеоретичне осмислення правозастосовчого аргументування як діяльності, результатом якої вона є.

Правова аргументація є чи не найбільш дослідженою ділянкою саме в аспекті судового правозастосування. Адже, як неодноразово доводилось наголошувати, правове обґрунтування здебільшого розуміють і досліджують у зарубіжних дже-релах як судове обґрунтування, аналізуючи судову аргументацію [1; 2]. Йдеться про праці Р. Алексі [3], М. Атієнзи [4], Д. Волтона [5], Н. Мак-Корміка [6], М. Пав-чніка [7], Е. Фетеріс [8] та інших дослідників. Самі ж дослідники часто називають його не правозастосуванням, а юридичним вирішуванням (*legal decision-making*) [6, с. 146–147; 9, с. 481–504].

М. Павчник виокремив три підходи до розуміння юридичного вирішування: 1) як класичного правозастосування; 2) як прояву ступеневості права та 3) як нормативної конкретизації закону.

Згідно з першим, правозастосування завжди слідує за законом і є механічною дією, яка відтворює закон у конкретних суспільних відносинах [9, с. 488]. Ядром правозастосування вважають так звану субсумпцію (юридичну кваліфікацію фактів), яку К. Енгіш свого часу назвав «туди-сюди блуканням погляду». Йдеться про те, що у процесі правозастосування для юридичного фактичного складу суттєвим є те, що має стосунок до конкретних обставин справи, а для обставини справи суттєвим є те, що має стосунок до більшого засновку. «Туди-сюди блукання погляду» робить можливим зіставити передбачений нормою позитивного права юридичний фактичний склад та обставини справи [10, с. 15]. Проте меха-нічне зіставлення не завжди є продуктивним для юридичного вирішування.

Ступеневість позитивного права у кельзенівському розумінні («нормативні рамки» не є ні цілком визначені, ні не визначені) дозволяє вирішувачу бути твор-цем форми юридичного рішення у конкретній справі [9, с. 489–490].

Розуміння юридичного вирішування як нормативної конкретизації виходить з того, що юридичне рішення є синтезом цінностей. Юридичне рішення надає форми юридично значущому стану фактів, який відповідає нормативному. Від-носна креативність рішення залежить від ступеня неоднозначності, який виявлен-ий в нормативних вихідних положеннях та життєвій ситуації [9, с. 490]. М. Пав-чник розглядає юридичне вирішування як процес, у якому факти у справі вступа-ють у діалог з нормами права, і такий діалог набуває форми низки актів оцінювання з боку людини-вирішувача. Остання перебуває в центрі цього про-цесу як живий діяч, який робить право конкретним [9, с. 483]. Крім того, М. Пав-чник вважає теорію нормативної конкретизації однією з теорій аргументації: юридичне рішення полягає ні не в повному застосуванні закону, ані в свавільній волі застосувача, а є раціонально виправданим рішенням, попри більшу чи меншу відкритість змісту закону та обставин справи [9, с. 490].

З зазначеного випливає, що якщо юридичний фактичний склад норми права чи обставини справи не є однозначними, доводиться вдаватися до правового ар-

гументування. При цьому, для обґрунтування змісту юридичної норми доводиться обґрунтовувати питання права за допомогою правотлумачних аргументів. Для обґрунтування обставин справи доводиться наводити докази фактів.

Р. Алексі представив свою концепцію правової аргументації (яку він ототожнював з правозастосовчою) як теорію правового дискурсу, охопивши як процес аргументування, так і його результат. На його думку, правозастосовче аргументування здійснюють певними способами, якими слугують юридична кваліфікація фактів як базовий спосіб та зважування принципів, прав людини, інтересів як такий, що його використовують у складних справах [11, с. 433–449].

Н. Мак-Кормік, визнаючи базовість юридичного силогізму, доповнив свою концепцію правової аргументації баченням правотлумачних аргументів та аргументації фактів. Його концепція присвячена здебільшого правозастосовчій аргументації як результату, а не самій діяльності. [6, с. 32–143].

Е. Фетеріс застосувала прагматодіалектичний підхід до дослідження правової аргументації, яку вона ототожнила з правозастосовчою, осмислюючи як її результат, так і процес [8, с. 209–250].

В українській науковій праці питання правозастосовчої аргументації висвітлені переважно в аспекті доказів і доказування у судових процесах. Поки що єдине комплексне дослідження судової аргументації в українській правовій доктрині здійснив В. Кістяник [12]. Проте у його дослідженні, вважаємо, не висвітлена перехідність під процесу до результату правової аргументації, а порівнювальні аспекти переважають над загальнотеоретичними. Деякі праці присвячені певним аспектам саме аргументації в судовому правозастосовуванні, зокрема Л. Луць [13], Б. Рагушної [14], С. Рабіновича [15], Д. Черкеза [16]. Проте правозастосовче аргументування як діяльність є недостатньо осмисленим саме в загальнотеоретичному аспекті.

З урахуванням викладеного, *мета цієї статті* полягає у тому, щоб виявити особливості правозастосовчого аргументування як несамотійної діяльності, що її здійснює суддя-правозастосувач, врахувавши специфіку правової системи України. Тому далі йтиметься саме про судове правозастосовче аргументування як діяльність та лише побіжно про його результат – правозастосовчу аргументацію.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для досягнення мети наукового дослідження, представленого у цій статті, було використано низку підходів, а також загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: діалектичний підхід, загальнотеоретичний підхід, прагматодіалектичний підхід, метод аналізу законодавства, метод аналізу й реконструкції аргументувальної практики в судовому правозастосовуванні.

В основу дослідження покладено світоглядну аксіоматичну ідею про те, що правове аргументування здійснюють у правовому дискурсі, а його результат – правова аргументація – несе відбиток такого дискурсу. Така світоглядна аксіома-

тична ідея зумовила застосування діалектичного підходу. Цей підхід дозволив виявити діалогічність (діалектичність) правового аргументування як одну з його ознак та розглянути різні ситуації судового правозастосовчого аргументування як процеси діалогу, кожен з яких має свої особливості.

Посилаючись на пропозиції Д. Волтона щодо розмежування діалогів у юридичному дискурсі, а саме виокремлення переконувального, розслідувального, перемовного, пошукового, обмірковувального та еристичного типів діалогів, кожен з яких мають певні специфічні первісні ситуації, мету учасників та діалогу [5, с. 164], було сформульовано певні висновки щодо діалогів у судовому правозастосовчому аргументуванні. Діалектичний підхід дозволив встановити, що аргументувальні ситуації у судовому правозастосовуванні підставно вважати переконувальним та пошуково-обмірковувальним діалогами.

Загальнотеоретичний підхід уможливив розглянути правове аргументування як несамостійну юридично значущу діяльність, яка наповнює різні види юридичної діяльності, зокрема правозастосовування. Він також дозволив застосувати загальнотеоретичні поняття та конструкції для осмислення правозастосовчого аргументування як несамостійної юридичної діяльності, що наповнює судове правозастосовування. Такими поняттями та конструкціями є, зокрема, стадії юридичного регулювання, засоби й способи юридично значущої діяльності. Цей підхід дозволив виявити, що для правозастосовчого аргументування притаманні всі ознаки правового аргументування: діалогічність (діалектичність, дискурсивність) та інструментальність (використання певних засобів) як загальні ознаки та стадійність; підпорядкованість правилам, встановленим у правовій системі; несамостійний характер та спрямованість його результату – правової аргументації – на досягнення юридичних наслідків. Загальнотеоретичний підхід також дозволив встановити особливості здійснювання аргументування на різних стадіях правозастосовування та дійти висновку про основну роль правового аргументування для юридичної кваліфікації фактів. Загальнотеоретичне розмежування засобів і способів аргументування дозволило описати інструменти правового аргументування, зокрема аргументи та їх роль у правозастосовчому аргументуванні та інші засоби переконання. Також було виснувано, що базовим способом правового аргументування є юридична кваліфікація фактів.

Категорії процесу й результату також виконали методологічну роль у цьому загальнотеоретичному дослідженні. Вони дозволили представити правове аргументування як підставу для результату – правової аргументації. Крім того, було встановлено, що саме інструменти правового аргументування забезпечують спрямованість його результату – правової аргументації – на досягнення юридичних наслідків, що впливають з обґрунтованого вирішення питань права і питань фактів.

Прагматодіалектичний підхід є специфічним для дослідження саме правового аргументування як діяльності. Він дозволив окремим дослідникам, зокрема Е. Фетеріс, реконструювати правозастосовче аргументування як критичну дискусію

з певними стадіями, на кожній з яких діють певні правила. Представлення правозастосовчого аргументування як критичної дискусії має евристичне значення для його загальнотеоретичного осмислення.

Метод аналізування й реконструювання правозастосовчої практики дозволив виявити застосовані інструменти правового аргументування шляхом аналізу правозастосовчої аргументації, представленої у судовому процесі в Україні. Зокрема, було встановлено, що з-поміж таких інструментів основними є правові й позаправові аргументи. Крім того, було виявлено риторичні засоби правового аргументування у сторін судового розгляду в Україні, зокрема аргументи *ad hominem* для нападу на опонента для переконування суду та для впливу на його правозастосовчу аргументацію.

Метод аналізу чинного законодавства, що врегульовує судове правозастосовування, уможливив виявлення правил правозастосовчого аргументування у правовій системі України, а також практики застосовування таких правил.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Як було зазначено, до ознак правозастосовчого аргументування можемо віднести: діалогічність (діалектичність, дискурсивність) та інструментальність (використання певних засобів) як загальні ознаки та стадійність; підпорядкованість правилам, встановленим у правовій системі; несамостійний характер та спрямованість його результату – правової аргументації – на досягнення юридичних наслідків. Розглянемо їх детальніше.

Діалогічність правозастосовчого аргументування має різний прояв. Своєю чергою, в усному судовому процесі та у письмовому аргументуванні вона має різну специфіку [2, с. 33]. В усному аргументуванні у дебатах між сторонами процесу має місце переконувальний діалог (висловлюючись термінами Д. Волтона [5, с. 164]), у якому є конфлікт позицій сторін, а кожна зі сторін прагне переконати іншу сторону і суд у тому, що її позиція є правильною, з метою отримати судові рішення на свою користь. У ситуації ж діалогу між судом і сторонами провадження, в якому суд його скеровує і ставить сторонам запитання, задовольняє чи відмовляє в задоволенні клопотань, вже можна вбачати пошуково-обмірковувальний діалог (за термінами, знову таки, Д. Волтона [5, с. 164]). Адже суд збирає інформацію, яку надають сторони, оцінює докази відповідно до свого внутрішньо переконання, яке сформоване під впливом аргументування сторін, для того, щоб вирішити справу по суті. Результат такого діалогу між судом і сторонами у справі можна вбачати у правозастосовчій аргументації, викладеній проміжних та остаточних судових рішеннях, які підлягають обґрунтуванню. У них суд аргументує, а точніше виправдовує, сторонам у справі, а також вищим судам та суспільству в цілому, своє рішення за допомогою аргументів, відповідаючи і на доречні та важливі аргументи сторін, висловлені у судовому процесі під час їхнього аргументування.

Письмова правова аргументація позивача, яка є результатом його правового аргументування, пов'язаного з реалізацією його права на звернення до суду, міститься у позовній заяві, а відповідача – у відзиві на неї. Це ж саме стосується сторони обвинувачення і захисту. Підкріплені доказами аргументи стосовно винуватості обвинуваченого містяться в обвинувальному акті. Водночас, сторона захисту не має передбаченого кримінальним законом інструменту, аналогічного до відзиву на позовну заяву у цивільному процесі. Проте окремі захисники використовують письмове заперечення захисника на обвинувальний акт для того, щоб викласти суду аргументацію протилежної позиції [17].

У разі перегляду справи судами вищих інстанцій правозастосовче аргументування має свою специфіку, обумовлену особливостями такого перегляду.

Водночас, варто наголосити, що аргументування сторін у судовому процесі не є правозастосовчим аргументуванням, бо ж його здійснюють сторони у межах процесу правозастосовування. Але саме аргументування сторін стає підставою для аргументування суду. Тому його враховують при аналізі судового аргументування.

Представники прагматодіалектичного підходу, зокрема, Е. Фетеріс [8, с. 201–250], пропонують реконструювати правозастосовче аргументування як критичну дискусію, яка проходить певні стадії та підпорядковується певним правилам [18, с. 33–50], тим самим визнаючи та концептуалізуючи її діалектичний характер.

Р. Алексі розглядає правове обґрунтування як правовий дискурс, який має підпорядковуватись загальним правилам практичного дискурсу і спеціальним правилам правового дискурсу [3, с. 292]. Тим самим, він вважає аксіоматичною дискурсну природу правозастосовного аргументування.

Отже, діалогічну чи дискурсну природу правозастосовчого аргументування можна вважати загальноновизнаною.

Інструментальність судового правозастосовчого аргументування обумовлена його засобами й способами. Перші є дуже різноманітними [1, с. 20–22] й визначають результат аргументування – правозастосовчу аргументацію. Засобами правозастосовчого аргументування, як доводилось зазначати у попередніх дослідженнях, слугують, зокрема, правові (ті, що стосуються позитивного права) та позаправові аргументи (ті, принаймні один із засновків яких не стосується позитивного права) [19, с. 52–53].

Як слушно наголосив Н. Мак-Кормік, саме аргументи виступають підставами для рішення [6, с. 124]. У процесі аргументування їх поєднують в аргументувальні структури, в яких ці аргументи доповнюють одне одного й підтримують висновок аргументації, тим самим надаючи їй переконливості. Принципово важливим для правозастосовчого аргументування є те, що такі аргументи й аргументувальні структури можуть стосуватися питань права або питань фактів. Аргументи щодо фактів є окремим різновидом аргументів, що містять докази відповідних фактів. Монографічне дослідження таких аргументів щодо фактів та закріплення у них

доказів здійснив Д. Волтон [5], виокремивши, зокрема, аргументи зі свідчень експерта, з показань свідків та інші.

Ще однією рисою судового правозастосовчого аргументування є те, що в усному аргументуванні в судовому засіданні сторони можуть використовувати *риторичні засоби* аргументування на додаток до правових і позаправових аргументів. До них зокрема відносять, метафори, питальні та спонукальні конструкції, ускладнення синтаксичної структури, підміну номінацій (переназивання) [20, с. 194–196]. Також сторони можуть використовувати топічні аргументи *ad hominem* (до людини), до авторитету у судовому процесі та інші.

Наприклад, у судовому процесі в суді першої інстанції у справі № 753/12294/19 представник позивача заперечував, що позивач є аморальним, та стверджував, що колишній підзахисний позивача В. Стус був аморальним. Він поставив такі риторичні запитання: «Які загально визнані норми моралі існували у СРСР? Чи мали масову підтримку погляди Стуса?». Пропонуючи на них відповіді, адвокат позивача зазначив непослідовність Стуса і те, що він «клявся у любові до радянського народу і радянської України» [21]. Звідси, для аргументування того, що позивач не є циніком і аморальною людиною, адвокат використав *аргументи від супротивного* [якщо позивач аморальний, то його підзахисний моральний], а потім це твердження заперечив. У останньому можна вбачати *аргумент ad hominem* – напад на В. Стуса.

На риторичному складнику судової аргументації при розгляді кримінальних справ у національних судах наголошували В. Кістяник [12, с. 155], М. Козюбра [22, с. 271–278]. Проте, з нашого погляду, риторичні аргументи є найбільш ефективними у суді присяжних. Адже присяжні ухвалюють рішення на підставі усних виступів сторін обвинувачення і захисту. У разі ухвалення рішення «професійним» судом він має можливість раціоналізувати риторичні засоби, що їх використали сторони: він ухвалює рішення після перебування в нарадчій кімнаті, а згодом його виправдовує засобами аргументування. Як слушно зазначив Н. Мак-Кормік, «суддя ж для ухвалення рішення повинен не просто підтримати [сторону] *ad hoc* чи *ad hominem* (ситуативно чи емоційно), рішення має бути ухвалено так, щоб потенційно стосуватися будь-якої особи, яка діяла б так само у такій самій ситуації. Стосовно спірних норм права чи тлумачень таких норм, що їх надають [сторони], саме суддя має обрати якусь із запропонованих або ж запропонувати свою альтернативну, а підтримати суддя має найдоладніше (*sound*) тлумачення. Лише у такий спосіб суддя зможе надати належні підстави для підтримання чи відхилення позову ... або заперечення.... Тому вимога про формальне правосуддя – подібно вирішувати подібні справи – має далекосяжне та ретроспективне застосування. Звідси, обґрунтовані судові рішення не мають бути такими *ad hoc* чи *ad hominem*. Немає сумніву, що таке виправдання рішення є відносним: це обґрунтування перед сторонами та щодо саме їхніх аргументів. Суддя повинен показати, чому його рішення є правильним з погляду права. І тут він має врахувати і на-

слідки такого рішення, принаймні юридичні, а то й ситуативні чи поведінкові, оцінені з посиланням на відповідні правові цінності» [6, с. 148].

Отже, передбачування можливих наслідків рішень дозволяє суддям припустити їх прийнятність для суспільства. Саме інструменти судового правозастосовчого аргументування забезпечують спрямованість його результату – правозастосовчої аргументації – на досягнення юридичних наслідків, що впливають з обгрунтованого вирішення питань права і питань фактів.

Важливим для розуміння особливостей судового аргументування вважаємо розмежування справ на прості та складні, поширене у зарубіжних дослідженнях правової аргументації, зокрема у працях Е. Фетеріс [8, с. 3–5], Н. Мак-Корміка [6, с. 50–52] та інших. Простими вважають справи, для вирішення яких достатньо здійснити юридичну кваліфікацію фактів, субсумувати із засновків, якими слугують юридична норма й факти, висновок. Складними вважають справи, для вирішення яких слід аргументувати зміст засновків субсумпції. Таким чином, можемо погодитися з Р. Алексі, що прості справи обгрунтують *способом* юридичної кваліфікації фактів. Це не потребує додаткових аргументувальних кроків, крім встановлення фактів та з'ясування змісту норми права. Натомість, у складних справах на кожній зі стадій правозастосовування можливе аргументування: можуть аргументувати факти на першій правозастосовчій стадії, а, наприклад, юридичну силу чи зміст норми на наступних стадіях. Прості справи, з нашого погляду, є такими, коли застосовують абсолютно визначені норми права. Якщо ж застосовують відносно визначені норми права, правовому аргументуванню можуть підлягати як зміст чи юридична сила норм права, так і твердження щодо фактів. У особливо складних випадках, як вказав Р. Алексі, правозастосувачу доводиться вдаватися до правового аргументування способом зважування принципів права [11, с. 433–449].

Стадійність судового правозастосовчого аргументування має два виміри. Його здійснюють у судових провадженнях, стадіями яких з максимальним узагальненням можна вважати підготовче провадження, розгляд по суті й прийняття рішення. На них можуть ухвалювати проміжні судові правозастосовчі рішення, які суд також має обов'язок аргументувати. Водночас, судове правозастосовування здійснюють за певними стадіями: 1) встановлення юридично значущих фактів і відшукування такої юридичної норми, яку належить застосувати саме до них (юридична кваліфікація фактів); 2) перевірка достовірності, правильності тексту і визначення меж дії (чинності) та юридичної сили віднайдені юридичної норми; 3) виявлення, встановлення змісту (сміслу) юридичної норми, тобто її тлумачення-з'ясування; 4) прийняття рішення у справі, тобто встановлення формально обов'язкового індивідуального правила поведінки персонально визначених суб'єктів стосовно майбутньої реалізації їхніх взаємних суб'єктивних юридичних прав та обов'язків (заборон); 5) оформлення цього рішення в акті застосування юридичної норми (правозастосовчому акті) [23, с. 184].

Правове аргументування у певних дозах можуть здійснювати на всіх стадіях правозастосування. Воно об'єктивується у правову аргументацію під час оформлення рішення суду. При цьому, четверта і п'ята стадії судового правозастосування можуть бути розірвані в часі. Адже прийнявши у внутрішньому діалозі рішення за результатами оцінювання аргументування сторін спору, суд має право оголосити лише резолютивну його частину. Згодом суд викладає свою аргументацію у мотивувальній частині цього рішення. Тому цілком слушно в англійській та німецькій мовах для позначення аргументації в судовому рішенні використовують термін «виправдання» («*justification*») та «*Rechtfertigung*» відповідно) зі значенням ретроспективності. Адже рішення суд спочатку приймає, а тоді ретроспективно виправдовує засобами аргументування.

Як було зазначено, у прагматодіалектичному підході правове аргументування реконструюють за стадіями критичної дискусії. На думку Е. Фетеріс, на першій *стадії конфронтації* у правозастосовчій аргументації сторони представляють свої відмінні позиції відповідно до правил для юрисдикції судочинства та інстанційності. На *стадії відкриття* судового процесу стверджують вихідні матеріальні та процесуальні позиції дискусії, на підставі матеріальних правових норм та норм процесуальних кодексів, які встановлюють інституціоналізовані правила дискусії. Таким чином гарантовано, що є норми і процедури, придатні для вирішення спорів, про які заздалегідь знають сторони, що вони застосовні у подібних справах. На *стадії аргументування*, на думку Е. Фетеріс, має значення, що аргументують – питання факту чи питання права, а також способи та форми такого аргументування залежно від складності справи. На *нідсумковій стадії* суддя встановлює остаточний результат критичної дискусії, ухвалюючи рішення, в якому вирішує спір, надаючи своє аргументування [8, с. 216–217].

У прагматодіалектичному баченні стадій правового аргументування активну роль відіграють саме сторони справи, тоді як суддя «виринає» на останній стадії. Проте, з нашого погляду, роль суду в аргументуванні є визначальною – він вирішує питання про задоволення чи відмову в задоволенні клопотань, впливаючи на аргументування і скеровуючи його у тому чи іншому напрямі. Тому, вважаємо, у правозастосовчому аргументуванні доцільно виокремлювати декілька аргументувальних ситуацій, однією з яких є аргументування між сторонами у процесі, найяскравішим проявом якої є судові дебати; іншою – аргументування між сторонами і судом, яке може супроводжуватися ухваленням проміжних аргументованих актів суду; а ще іншою – між судом і сторонами, коли суд надає аргументацію у остаточному судовому рішенні.

Підпорядкованість правилам, встановленим у правовій системі, як ознака правозастосовчого аргументування, зобов'язує принаймні окреслити джерела таких правил в українській правовій системі.

Тут варто зробити важливе уточнення: закріплення обов'язку суду вмотивувати чи обґрунтувати судові рішення означає обов'язок наводити готову

аргументацію, а закріплення правил судових дебатів, надання доказів, послідовності розгляду справи є закріпленням правил аргументування, що його здійснюють сторони. Аргументування суду відбувається або у внутрішньому діалозі або за зачиненими дверима у нарадчій кімнаті у разі колегіального розгляду справи. Незгода з погодженою більшістю аргументацією може спонукати суддю пропонувати свою у окремій думці до судового рішення, якщо це дозволено процесуальними нормами. Розглянемо далі основні моменти щодо правил аргументування, які закріплені у чинних процесуальних кодексах України.

Правила аргументування, що його здійснює суд, пов'язані з закріпленням його обов'язку мотивувати проміжні й остаточні судові рішення, а також скеровувати судовий розгляд, реагуючи на аргументовані клопотання сторін відповідно до вимог процесуальних кодексів.

Власне, вимога вмотивувати рішення суду закріплена у процесуальних кодексах, а саме: статтях 246, 284, 322, 356 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [24], статтях 370, 374, 419, 442 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [25], статтях 265, 382, 416 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [26], статтях 238, 234, 282, 315 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [27].

Обсяг аргументування судових рішень закріплений у кодексах по різному.

КПК України встановлює обсяг аргументування у мотивувальній частині вироку суду у окремій статті, а саме: вимагає наводити «належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення» (ст. 370 КПК України). Варто наголосити, що ця норма стосується не лише вироків, але й усіх судових рішень у кримінальному процесі.

КАС України зобов'язує суд зазначати у мотивувальній частині рішення «мотивовану оцінку кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову», а також мотиви застосування чи незастосування норм права (ч. 4 ст. 246 КАС України). Також обсяг аргументування уточнений щодо постанови суду апеляційної інстанції, який має зазначати «мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі та відзиві на апеляційну скаргу» (ч. 1 ст. 322 КАС України). Аналогічний обсяг аргументування закріплений у ч.1 ст. 356 КАС України щодо постанови суду касаційної інстанції.

ЦПК України також містить вимогу надавати «мотивовану оцінку кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову», але містить істотне застереження: «крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику», а також «мотиви застосування чи незастосування норм права, відхилення доказів» (ч. 4 ст. 265 ЦПК України). Також обсяг аргументування уточнений щодо поста-

нови суду апеляційної інстанції, який має зазначати «мотив[и] прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі та відзиві на апеляційну скаргу» (ч. 1 ст. 382 ЦПК України) та касаційної інстанції (ч.1 ст. 416 ЦПК України). Тотожні правила закріплені щодо господарського процесу у ч. 4 ст. 238, ч. 1 ст. 282, ч.1 ст. 315 ГПК України.

Крім того, процесуальні кодекси закріплюють обов'язок суду вмотивовувати (аргументувати) проміжні процесуальні документи – ухвали, а саме: ст. 248 КАС України, ст. 372 КК України, ст. 260 ЦПК України, ст. 234 ГПК України. Щоправда, не конкретизовано обсяг такого вмотивування, він є сферою розсуду суду.

У цьому контексті наголосимо, що термін «вмотивовувати» має двозначність, оскільки його семантичне поле має крім значення аргументування, ще й значення спонукання. Правничі ж терміни не повинні бути двозначними. Тому доцільно у чинному законодавстві послуговуватись терміном «аргумент» і похідними від нього – «аргументувати», «аргументування», «аргументація», «аргументувальна частина рішення суду» та іншими. Яскраву ілюстрацію на підтримку підставності зазначеного можемо знайти у КПК України. У ч.3 ст. 374 слово «мотив» вжито як у словосполучі «мотив кримінального правопорушення» (у значенні спонукання, психічного ставлення особи до вчиненого правопорушення), так і у словосполучках «мотив ухвалення рішення», «мотив відхилення доказів» (у значенні аргументування й аргументів), що створює неприпустиму двозначність у тексті юридичної норми.

Правила аргументування для сторін судового провадження також врегульовані процесуальними кодексами. Йдеться про правила процесу, вимоги до вмотивованості клопотань чи заяв, що їх заявляють або подають сторони в судовому засіданні, послідовність виступів сторін та правила щодо участі сторін у судових дебатах. На останніх зупинимося детальніше, адже вони підсумовують усне аргументування сторін у судовому засіданні.

Правове регулювання судових дебатів є аналогічним у різних процесуальних кодексах. У цивільному, адміністративному та господарському процесі встановлені такі правила. У судових дебатах виступають з промовами учасників справи. У цих промовах можна посилатися лише на обставини і докази, досліджені в судовому засіданні. Кожному учаснику справи надається однаковий час для виступу з промовою в судових дебатах. У судових дебатах першим надається слово позивачеві та його представникові. Треті особи без самостійних вимог виступають у судових дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь. Третя особа, яка заявила самостійні позовні вимоги щодо предмета спору, та її представник у судових дебатах виступають після сторін. За клопотанням сторін і третіх осіб у судових дебатах можуть виступати лише їхні представники. Суд може зобов'язати учасника справи визначити, чи буде виступати з промовою тільки такий учасник чи тільки його представник. Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, виступають у судових дебатах першими.

За ними виступають особи, в інтересах яких відкрито провадження у справі. Тривалість судових дебатів визначається головуючим з урахуванням думки учасників справи виходячи з розумного часу для викладення промов. Головуючий може зупинити промовця лише тоді, коли він виходить за межі справи, що розглядається судом, або повторюється, або істотно виходить за визначені судом межі часу для викладення промов у судових дебатах. З дозволу суду промовці можуть обмінюватися репліками. Право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові (статті 242 ЦПК України, 225 КАС України). Подібне правове регулювання закріплене у статті 218 ГПК України за тим винятком, що в дебатах учасник виступає самостійно або призначає для виступу одного представника.

Відмінність у проведенні дебатів у кримінальному процесі зумовлена специфікою останнього. Тут першою виступає сторона обвинувачення, потерпілий, а останньою – сторона захисту, при цьому захисник виступає після обвинуваченого. Часові межі виступу в дебатах у кримінальному процесі не обмежені «розумним часом». Проте зазначено, що суд має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику (стаття 364 КПК України).

Аргументування сторін найяскравіше проявлене саме в судових дебатах. У спеціальних дослідженнях його розглядають як комунікативну діяльність [20, с. 217–250]. Не маючи на меті на цьому акцентувати, з'ясуємо роль судових дебатів у судовому розгляді в українській правовій системі. Для цього звернемося до постанови Касаційного кримінального суду у справі № 398/3072/17 від 17.11.2021, де суд висловився щодо ролі судових дебатів у постановленні обґрунтованого рішення суду, а саме:

«Судові дебати – це важлива частина судового розгляду, коли обвинувачений та інші, зазначені в ч. 1 ст. 364 КПК України, учасники судового провадження виступають із промовами, в яких оцінюють обставини, установлені під час кримінального провадження, та досліджені докази, обґрунтовуючи свої висновки з питань, що підлягають вирішенню судом при постановленні судового рішення, з метою схилення суду до прийняття позиції промовця. Під час судових дебатів найбільшою мірою проявляється ... змагальність сторін у доведенні перед судом переконливості їхніх правових позицій, що у свою чергу сприяє ... постановленню законного й обґрунтованого рішення суду. ... Із аудіозапису судового засідання в суді першої інстанції убачається, що головуючою після виступу у дебатах прокурора та потерпілої було надано слово обвинуваченому ОСОБА_1, який повідомив, що він не готовий до судових дебатів і йому необхідний час для підготовки до дебатів. При цьому він наполягав на тому, що він бажає виступити в дебатах, й ні запропонованих йому судом пів години, ні однієї години часу йому

недостатньо для підготовки. Він просив відкласти розгляд справи... Незважаючи на це, суд розцінив такі дії обвинуваченого як відмову від виступу у дебатах, у зв'язку із зловживанням з боку обвинуваченого процесуальними правами, надавши надалі в дебатах слово захиснику, вислухавши репліки сторін, надавши останнє слово обвинуваченому, яким ним скористався, й видалився до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Колегія суддів Верховного Суду вважає, що суд першої інстанції таким чином не вжив достатніх заходів для забезпечення реалізації ОСОБА_1 права на виступ в судових дебатах, не забезпечив сторонам рівних умов для реалізації їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, чим порушив принципи рівності та змагальності сторін, що з огляду на практику ЄСПЛ не узгоджується з положеннями ст. 6 Конвенції щодо забезпечення права на справедливий суд» [28].

Зазначене підтверджує не лише важливу роль судових дебатів у аргументуванні сторін, але й роль суду як суб'єкта, що спрямовує таке аргументування. Ненадання права виступу стороні у дебатах може призводити до порушення права сторони на аргументування своєї позиції, що, своєю чергою, могло перешкодити суду ухвалити законне й обґрунтоване рішення.

Оцінювання аргументованості судових рішень є окремим важливим питанням, що його розглядають у дослідженнях судової аргументації. Здебільшого пропонують саме певні критерії для оцінювання результату аргументування, але не тільки. Дотримання правил раціонального дискурсу та особливості аудиторії, для якої аргументують, також є предметом уваги. З-поміж питань оцінювання аргументованості судових рішень чітко можна окреслити принаймні три: 1) чи можливо надати понад одну обґрунтовану відповідь на вирішення складної справи? 2) якими є критерії такої аргументованості (обґрунтованості)? та 3) яку аргументацію можна вважати доладною (*sound*)?

Відповіді на ці питання послідовно шукають Н. Мак-Кормік та М. Атієнза. Розглянемо їх у порівняльному ключі.

Те, чи може бути єдиний правильний варіант вирішення складної справи, з погляду М. Атієнзи, є найбільш дискусійним питанням у сучасній теорії права [4, с. 119]. Він виявив, що на нього можуть бути такі відповіді: 1) є лише одна правильна відповідь, яка впливає з принципів природного права; 2) є лише одна правильна відповідь, яка впливає з принципів позитивного права та юридичного методу; 3) є лише одна правильна відповідь, оскільки, якщо не достатньо юридичного методу, то беруть до уваги погляди ширшої спільноти правників або тих, хто має вищий авторитет; 4) є лише одна правильна відповідь, оскільки закон є не лише набором норм, але й практикою їх застосування, яку скеровують принципи й цінності. Тому правильна відповідь зумовлена найкращим тлумаченням принципів і цінностей, які визначають правозастосовчу практику і втілені в ній; 5) немає єдиної правильної відповіді, а лише регулятивна ідея кантівського сенсу; 6) ідея єдиної правильної відповіді є фікцією, яка відіграє важливу роль у право-

вому обґрунтуванні; 7) немає єдиної відповіді, але є критерії, які скеровують суддів (моральні, економічні тощо); 8) майже ніколи нема правильної відповіді, чинне право лише окреслює межі, в яких судді вирішують суб'єктивно та непредбачувано; 9) сама ідея єдиної правильної відповіді у кожній справі є просто ідеологією, яка маскує політичну владу суддів [4, с. 120]. М. Агієнза погодився, що єдиного правильного варіанту вирішення складної справи, в принципі, немає.

З ним погодився і Н. Мак-Кормік. На одне питання може бути надано понад одну обґрунтовану відповідь або декілька відповідей, жодну з яких не можна відкинути як необґрунтовані. Відсутність єдиної обґрунтованої відповіді, на його думку, не свідчить, що немає необґрунтованої відповіді. Це саме по собі говорить на користь створення органів, відповідальних за правозастосовування. Краще призначати до складу цих органів розумних людей, навіть їхні колегіальні склади, та запроваджувати механізми контролю за ними, ніж мати справу з неоднозначним характером обґрунтованості. Навіть використовують процедури голосування для забезпечення того, щоб остаточне вирішення питання було цілком збалансованим. Це типова риса сучасних конституційних демократій [6, с. 169]. Таким чином, Н. Мак-Кормік зосередився на інституційному складнику забезпечення обґрунтованості судових рішень.

Отож, через можливість надати понад одну обґрунтовану відповідь на вирішення правозастосовчої ситуації, постає питання про те, що вважати обґрунтованим судовим рішенням та якими є її критерії.

Н. Мак-Кормік вважає обґрунтованість судового рішення об'єктивним стандартом, що може бути застосований лише суб'єктивно, і наводить таку аналогію: це об'єктивне питання, хто першим перетнув лінію, але перш, ніж це буде оголошено, суддя має глянути на фото фінішу чи інші засоби, які допомагають це встановити [6, с. 163–164]. На його думку, обґрунтованість є практичною, а не абстрактною, а також як питанням факту, так і питанням права. Адже, аналітично, процес ухвалення судового рішення має дві фази: фазу відкриття того, що сталося і чому, та фазу оцінювання того, що трапилося, у світлі релевантних цінностей-факторів [6, с. 180].

Крім того, Н. Мак-Кормік зауважив, що в судовому правозастосовуванні поняття «аргументованості» [судового рішення] є стандартом, що його встановлюють процедурні принципи та правила поведінки суб'єктів [матеріальні норми] й ухвалення судових рішень [процесуальні норми]. Наприклад, у публічному праві загальним принципом є те, що публічні повноваження не можна виконувати необґрунтовано. У кримінальному процесі стандартом доказування вини особи є таке доведення поза розумним сумнівом, що є більш суворим, ніж стандарт доказування у цивільному процесі, що ґрунтується на «балансуванні можливостей». У договірному праві є принцип, згідно з яким договори про обмеження торгівлі є нечинними, якщо вони встановлюють обмеження понад ті, що є обґрунтованими в інтересах сторін або публічним інтересом. Зазначені приклади

ілюструють тенденцію у праві, що стандарт обґрунтованості є критерієм правильного правозастосування, правильної поведінки, справедливих міжлюдських стосунків у праві доказування, власності, зобов'язальному, сімейному та публічному праві [8, с. 166]. Таким чином, матеріальні й процесуальні норми встановлюють стандарти аргументованості судових рішень у правовій системі. Проблема в тому, що вони часто є оцінними і самі мають бути предметом аргументування.

З погляду М. Атієнзи, доладний (*sound*) суддівський аргумент, який може переконати, має відповідати таким вимогам: 1) мати належне юридичне підґрунтя; 2) мати впізнану логічну структуру, яка відповідає схемі дедукційного виведення, навіть якщо він і не є дедукційно правильним; 3) ґрунтується на релевантних та достатньо сильних засновках підставах (принаймні сильніших, ніж ні, що підтримують інше вирішення); 4) потрібно також враховувати аудиторію, що має відповідати певним вимогам: бути неупередженою та раціональною, мати достатньо інформації, та діяльність з аргументування, та оскільки всі ці умови мають бути дотримані з отриманням правил раціональної дискусії учасників аргументування – авторів аргументації [4, с. 116].

Отже, погодимося, що логічної правильності не достатньо для того, щоб оцінити доладність аргументації, потрібно також враховувати особливості діяльності та результату аргументування для певної аудиторії.

М. Атієнза до критеріїв оцінювання судового рішення на предмет його аргументованості відніс: універсальність, послідовність та когерентність, прийнятність наслідків як соціально і морально виправданих (чи визнання їх морально невинуватими) [4, с. 122]. Подібні критерії оцінювання аргументованості судового рішення пропонує Н. Мак-Кормік. На його думку, ухвалити обґрунтоване рішення у юридичному спорі між сторонами означає ухвалити таке рішення щодо будь-якої норми, яку навела як норму права одна зі сторін або як тлумачення такої норми права, або як належне кваліфікування чи оцінювання фактів у світлі описових чи оцінних понять чи категорій, пов'язаних з цією нормою. Рішення такого роду повинно бути логічно універсальним або повинно бути складене у термінах, які можна логічно універсалізувати; воно повинно бути відкритим для подальшого обґрунтування у термінах аргументів про наслідки та про послідовність і когерентність [6, с. 152].

Згідно з М. Атієнзою, *можливість універсалізації* судової аргументації впливає з логічної вимоги її побудови як дедукційного силіогізму і означає можливість її поширення на інші аналогічні справи [4, с. 124], що, здавалося б, співзвучно з розумінням можливості універсалізації у Н. Мак-Корміка. Проте останній пропонує перевіряти універсалії, що задіяні в нормах, на предмет їхніх наслідків, насамперед юридичних. Це охоплює оцінювання з посиланням на цінності, придатні для права загалом та/чи окремих його галузей [6, с. 255]. Тому розуміння можливості універсалізації норм у М. Атієнзи та у Н. Мак-Корміка не тотожне.

На думку М. Атієнзи, *когерентність* стосується сумісності рішення, норми чи фактів з цінностями, принципами чи теоріями. Вона підпадає під абдукційне, тобто правдоподібне, виведення [4, с. 124]. Н. Мак-Кормік пов'язує вимогу когерентності з істотною роллю аргументів з принципів та аргументів з аналогії у праві [6, с. 255]. Водночас, на думку Н. Мак-Корміка, власне «обґрунтованість» у певному контексті є ідентифікуванням цінностей, інтересів та інших подібних факторів, які стосуються саме певного фокусу уваги. Це, своєю чергою, залежить від типів ситуацій чи відносин, про які йдеться, від керівних принципів відповідної галузі права [6, с. 178–179]. Тому розуміння критерію когерентності у Н. Мак-Корміка й М. Атієнзи перетинається у цитованих позиціях.

Прийнятність наслідків аргументації, на думку М. Атієнзи, означає, що беруть до уваги ймовірні наслідки, які можуть мати зв'язок причиновості з судовою аргументацією, насамперед соціальні, включаючи економічну ефективність [4, с. 124]. Моральна виправданість наслідків, з погляду М. Атієнзи, інколи прямо інкорпорована в юридичний стандарт. Тоді таке оцінювання є необхідним як передбачене позитивним правом. Якщо ж його не передбачено, але йдеться про необхідність застосувати оцінне поняття, то суди також повинні це здійснювати, так чи інакше імплементуючи свої уявлення про суспільну мораль [4, с. 128]. Н. Мак-Кормік також розмірковує, чи будь-яке обґрунтування є моральним поняттям і не вважає, що це так. Адже, моральна основа обґрунтовує дуже специфічне звернення до правових норм. Це не може гарантувати, що завжди найкраще обґрунтоване з юридичної точки зору рішення є найкраще обґрунтованим з моральної точки зору. Тому правове аргументування, хоча воно саме є морально виправданою практикою, є не тим самим і не призводить до тих самих висновків, що й суто моральне аргументування того самого питання [6, с. 151]. З зазначеного випливає, що М. Атієнза вважає моральне оцінювання аргументації її невід'ємним складником, тоді як Н. Мак-Кормік так не вважає, розмежовуючи юридичне й моральне виправдання рішення. Погодимось з останнім. Адже правова аргументація може приховувати і найчастіше приховує справжні мотиви ухваленого судового рішення.

Отже, логічної правильності не достатньо для того, щоб оцінити доладність аргументації, потрібно також враховувати особливості діяльності та результату аргументування для певної аудиторії. Єдиного правильного варіанту вирішення складної справи, в принципі, немає. Натомість, слід застосовувати критерії оцінювання аргументованості судового рішення. Незважаючи на те, що аргументованість судових рішень пропонують оцінювати за критеріями універсальності чи можливості універсалізації, когерентності та прийнятності наслідків, розуміння цих критеріїв відрізняється, з огляду на їх світоглядний характер. Під універсальністю доцільно розуміти можливість універсалізації судової аргументації – можливість її поширення на інші аналогічні справи через схожі принципи і цінності, застосовні до аналогічних справ. Когерентність досягається через використання

аргументів, не пов'язаних суто з позитивним правом. Правова аргументація не обов'язково є морально виправданою. Вона може приховувати, і найчастіше приховує, справжні мотиви ухваленого судового рішення.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження конкретизовано ознаки судового правозастосовчого аргументування: діалогічність; інструментальність; стадійність; підпорядкованість правилам, встановленим у правовій системі; спрямованість його результату – правозастосовчої аргументації – на досягнення юридичних наслідків.

Обґрунтовано, що правозастосовче аргументування є дискурсною діяльністю, для якої притаманні певні аргументувальні ситуації та типи діалогів. У процесі такої діяльності використовують певні інструменти – способи та засоби аргументування. Виснувано, що базовим способом правозастосовчого аргументування для простих справ, де застосовують абсолютно визначені норми права і нема спірних фактів, є юридична кваліфікація фактів. У разі ж необхідності застосувати відносно визначені норми права, правовому аргументуванню може підлягати як зміст чи юридична сила норм права, так і твердження щодо фактів для того, щоб надати їхню юридичну кваліфікацію. Тоді йдеться про складну справу. Виявлено, що у правозастосовчій аргументації використовують юридичні та позаюридичні аргументи; ті, що стосуються питань фактів і питань права, об'єднуючи їх у аргументувальні структури. Також сторони можуть використовувати й риторичні засоби, особливо в усному аргументуванні в судових дебатах.

Встановлено, що правове аргументування можуть здійснювати в різних дозах на різних стадіях правозастосування. Його об'єктивують у правову аргументацію під час оформлення рішення суду, яким суд виправдовує своє рішення.

Проаналізовано правила аргументування для сторін процесу, встановлені в процесуальних нормах законодавства України, за дотриманням яких слідкує суд. Щодо суду встановлений обов'язок аргументувати всі рішення та ухвали, а також обсяг цього обов'язку щодо рішень суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а саме: необхідність відповіді на кожен доречний та важливий аргумент кожної зі сторін, вмотивувати відхилення доказів тощо. Лише для кримінального процесу встановлено необхідність наводити «належні і достатні мотиви та підстави ухвалення судового рішення». Щодо ухвал суду не встановлений обсяг аргументування. Він є сферою розсуду суду як і підбір аргументів.

Виявлено, що аргументованість судового рішення повинна мати певні критерії, до яких підставно відносити: можливість універсалізації, когерентність, прийнятність наслідків як соціально і морально виправданих. Ці критерії не тотожні критеріям доладності аргументу у правозастосовчій аргументації.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Наукова цінність статті зумовлена тим, що автори пропонують загальнотеоре-

тичне бачення правозастосовчого аргументування як несамотійної юридичної діяльності, для якої притаманні певні особливості. Воно дозволяє окреслити напрями вдосконалення аргументувальної практики у правозастосовуванні, а саме: в її засобах, на різних її стадіях, у частині процесуальних правил здійснення аргументування для забезпечення відповідності правозастосовчої аргументації критеріям її оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Rabinovych P., Dudash T. Legal Argumentation: Some General Theoretical Aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2022. Vol. 29. No. 1. P. 13–25.
- [2] Dudash T. Analyzing Legal Argumentation: What Theoretical Model is the Most Comprehensive? *Studia Iuridica Lublinensia*. 2022. Vol. 31. No 3. P. 85–103.
- [3] Alexy R. A Theory of Legal Argumentation: the Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification / trans. By R. Adler and N. MacCormick. Oxford : Clarendon Press, 1989. 320 p.
- [4] Atienza M. Como evaluar las argumentaciones judiciales. *Diánoia*. 2011. Vol. LVI. No 67. P. 113–134.
- [5] Walton D. N. Legal argumentation and evidence. Pennsylvania : Pennsylvania State University, 2002. 368 p.
- [6] MacCormick N. Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning. Oxford : Oxford University Press, 2010. 287 p.
- [7] Pavčnik M. Juristisches Verstehen und Entscheiden vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung. Beitrag zur Argumentation im Recht. Wien [u.a.] : Springer, 1993. 193 p.
- [8] Feteris E. T. Fundamentals of Legal Argumentation: A Survey of Theories on Justification of Judicial Decisions. 2-nd ed. Argumentation Library. Vol. 1. Dordrecht : Springer Science+Business Media, 2017. 361 p.
- [9] Pavčnik M. Legal Decisionmaking As A Responsible Intellectual Activity: A Continental Point of View. *Washington Law Review*. 1997. Vol. 72. P. 481–504.
- [10] Engisch K. Logische Studien zur Gesetzesanwendung. Heidelberg, 1963. 126 p.
- [11] Alexy R. On balancing and subsumption. A structural comparison. *Ratio Juris*. 2003. Vol. 16, No 4. P. 433–449.
- [12] Кістяник В. І. Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика : дис. ... канд. юрид. наук. Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія», 2021. 215 с.
- [13] Луць Л. А. Аргументація и судебные правовые позиции. *Юридическая техника*. 2013. № 7. Ч. 1. С. 19–22.
- [14] Ратушна Б. П. Недоліки мотивування судових рішень у судовому правозастосовуванні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 3. С. 185–194.
- [15] Рабінович С. Міжнародне судочинство як спосіб позитивації природно-правових підходів (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2010. № 2 (61). С. 32–39.
- [16] Черкез Д. Л. Юридична аргументація судового рішення у господарському судочинстві: історичний аспект. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 10–22.
- [17] Пономаренко Д. Заперечення захисника на обвинувальний акт. *Ліга. Блоги*. 2016. 25 лютого. URL: <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/21136> (дата звернення: 07.09.2022).

- [18] Van Eemeren F. H. *Argumentation Theory: A Pragma-Dialectical Perspective*. Springer, 2018. 199 с.
- [19] Rabinovych P. M., Dudash T. I. Arguments in Legal Argumentation: Some General Theoretical Aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2022. Vol. 29. No. 3. P. 47–68.
- [20] Губаева Т. В. Словестность в юриспруденции. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2011. 301 с.
- [21] Відкритий Суд. Про захист честі, гідності та ділової репутації. Ч. 4 [відео]. 16 жовтня 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OR48LxcN5ZE> (дата звернення: 07.09.2022).
- [22] Загальна теорія права : підручник / за ред. М. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
- [23] Рабінович П. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Вид-во ЛЮБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.
- [24] Кодекс адміністративного судочинства України : Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
- [25] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
- [26] Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
- [27] Господарський процесуальний кодекс : Закон від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
- [28] Постанова Касаційного кримінального суду у справі № 398/3072/17 від 17.11.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101100163> (дата звернення: 07.09.2022).

REFERENCES

- [1] Rabinovych, P., & Dudash, T. (2022). Legal Argumentation: Some General Theoretical Aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29 (1), 13–25.
- [2] Dudash, T. (2022). Analyzing Legal Argumentation: What Theoretical Model is the Most Comprehensive? *Studia Iuridica Lublinensia*, 31 (3), 85–103.
- [3] Alexy, R. (1989). *A theory of legal argumentation. The theory of rational discourse as theory of legal justification*. Oxford: Clarendon Press.
- [4] Atienza, M. (2011). Como evaluar las argumentaciones judiciales. *Diánoia*, LVI (67), 113–134.
- [5] Walton, D. N. (2002). *Legal argumentation and evidence*. Pennsylvania: Pennsylvania State University.
- [6] MacCormick, N. (2010). *Rhetoric and the Rule of Law. A Theory of Legal Reasoning*. Oxford: Oxford University Press.
- [7] Pavčnik, M. (1993). *Juristisches Verstehen und Entscheiden vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung. Beitrag zur Argumentation im Recht*. Wien [u.a.] : Springer.
- [8] Feteris, E. (2017). *Fundamentals of Legal Argumentation: A Survey of Theories on Justification of Judicial Decisions*. Dordrecht : Springer Science+Business Media.
- [9] Pavčnik, M. (1997). Legal Decisionmaking As A Responsible Intellectual Activity: A Continental Point of View. *Washington Law Review*, 72, 481–504
- [10] Engisch, K. (1963). *Logische Studien zur Gesetzesanwendung*. Heidelberg.
- [11] Alexy, R. (2003). On balancing and subsumption. A structural comparison. *Ratio Juris*, 16 (4), 433–449.

- [12] Kistyanyk, V. (2021). *Court's argumentation: Peculiarities, comparative analysis, national and foreign practice* (Candidate thesis, National University of Kyiv Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine).
- [13] Luts', L. (2023). Argumentation and judicial legal provisions. *Legal Technique*, 7 (part 1), 19–22.
- [14] Ratushna, B. P. (2013). Defects in motivation of judicial decisions in judicial application of law in Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 21, part 1, vol. 3, 185–194
- [15] Rabinovych, S. (2010). International judiciary as a tool for transition of natural law provisions into positive law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2 (61), 32–39.
- [16] Cherkez, D. L. (2022). Legal Reasoning of a Court Decision in Economic Court: Historical Aspect. *Legal Novels*, 16, 10–22.
- [17] Ponomarenko, D. (2016). Defense counsel's objection to the indictment. *Liga. Blogs* (February). Retrieved from <https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/21136>.
- [18] Van Eemeren F. H. (2018). *Argumentation Theory: A Pragma-Dialectical Perspective*. Springer.
- [19] Rabinovych, P., & Dudash, T. (2022). Arguments in Legal Argumentation: Some General Theoretical Aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29 (3), 47–68.
- [20] Gubayeva, T. (2011). *Verbosity in jurisprudence*. Kazan: Kazan University Publishing.
- [21] Open Court. *On the protection of honor, dignity and business reputation, part 4* [video]. (2020, October). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=OR48LxcN5ZE>
- [22] Koziubra, M. (Ed.). (2015). *General theory of law*. Kyiv: Vaite.
- [23] Rabinovych, P. (2021). *Fundamentals of theory and philosophy of law*. Lviv: Medicine and Law.
- [24] Law of Ukraine No. 2747-IV «Code of Administrative Proceedings of Ukraine». (2005, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
- [25] Law of Ukraine No. 4651-VI «Criminal Procedural Code of Ukraine». (2012, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- [26] Law of Ukraine No. 1618-IV «Civil Procedural Code of Ukraine». (2004, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
- [27] Law of Ukraine No. 1798-XII «Economic Procedural Code of Ukraine». (1991, November). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
- [28] Judgement of the Criminal Court of Cassation in the case No 398/3072/17. (2021, February). Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101100163>.

Петро Мойсейович Рабінович

Доктор юридичних наук, професор

Дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Пушкінська, 60, Харків, Україна

Професор кафедри теорії та філософії права

Львівський національний університет імені Івана Франка

79000, вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Тамара Іванівна Дудаш

Кандидат юридичних наук

Доцент кафедри теорії та філософії права

Львівський національний університет імені Івана Франка

79000, вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Petro M. Rabinovych

Doctor of Law, Professor

Full Member (Academician) of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Professor of the Department of Theory and Philosophy of Law

The Ivan Franko National University of Lviv

79000, 1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine

Tamara I. Dudash

PhD in Law

Associate Professor of the Department of Theory and Philosophy of Law

The Ivan Franko National University of Lviv

79000, 1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правозастосовче аргументування у судовому процесі (загальнотеоретичні аспекти). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 4. С. 15–36.

Suggested Citation: Rabinovych, P. M., & Dudash, T. I. (2022). Arguing in Judicial Application of Law (Theoretical Aspects). *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(4). 15–36.

Стаття надійшла / Submitted: 16.09.2022

Доопрацьовано / Revised: 16.11.2022

Схвалено до друку / Accepted: 23.12.2022